

*Suzanne Bogaerds-Hazenberg
Radboud Universiteit Nijmegen
Contact: suzanne.bogaerds-hazenberg@ru.nl*

Diep tekstbegrip bevorderen? Leer ze over tekststructuur¹

1. Inleiding

Tegen de tijd dat leerlingen in groep 6 belanden, vindt er een uitdagende omslag plaats: leerlingen zijn minder bezig met het ‘leren-om-te-lezen’ en gaan steeds meer ‘lezen-om-te-leren’. Hiervoor is het nodig dat leerlingen zich een samenhangend beeld vormen van de tekstinhoud. Impliciet veronderstellen we dat leerlingen voldoende vaardigheden hebben om in informatieve teksten de rode draad te zien, dat ze weten hoe ze de overweldigende informatie op een geordende manier kunnen onthouden en dat ze ook kunnen nadenken over impliciete verbanden in de tekst. Juist deze vaardigheden blijken behoorlijk lastig te zijn voor leerlingen op de basisschool (Wijekumar e.a. 2020). Wat is nodig om leerlingen te helpen bij het verwerven van deze vaardigheden? Hoe kunnen we op de basisschool toewerken naar dieper tekstbegrip van informatieve teksten?

2. Tekststructuur: een mentale kapstok voor lezers en schrijvers

Decennia aan wetenschappelijk onderzoek laten zien dat het leren herkennen van de onderliggende tekststructuur lezers kan helpen om de tekstinhoud beter te onthouden en begrijpen (Bogaerds-Hazenberg 2023; Meyer & Ray 2011). Bij tekststructuur wordt vaak ten onrechte gedacht aan oppervlakkige tekstenmerken zoals ‘lay-out’. Met tekststructuur wordt juist de onderliggende ordening van ideeën bedoeld: hoe zijn stukjes informatie binnen een tekst door de schrijver geordend en met elkaar in verband gebracht? Pyle e.a. (2017) definiëren tekststructuur dan ook als “de manier waarop ideeën zijn geordend binnen een tekst, de relaties die er bestaan tussen deze ideeën en het vocabulaire dat gebruikt wordt om deze structuur tot uitdrukking te brengen”. Voor informatieve teksten worden vaak vijf belangrijke basale tekststructuren onderscheiden die op ‘zinsniveau’, ‘alineaniveau’ en ‘tekstniveau’ kunnen voorkomen (zie: Tabel 1).

Structuur	Beschrijving	Voorbeeld
Beschrijving	De tekst stelt diverse aspecten van een verschijnsel of thema centraal, maar legt geen sterke nadruk op verbanden tussen die aspecten.	<i>Wat is een cacao boon?</i>
Vergelijking	De tekst legt de nadruk op overeenkomsten en verschillen.	<i>Koffie boon of cacao boon: wat is het verschil?</i>
Chronologie	De tekst focust op een tijdsvolgorde of stappen in een proces.	<i>Van boon tot chocola</i>
Oorzaak-gevolg	De tekst verklaart hoe een gebeurtenis voortvloeit uit een andere gebeurtenis.	<i>Waarom pure chocola gezond voor je is: drie onverwachte effecten.</i>
Probleem-oplossing	De tekst is gericht op een probleem en de mogelijke oplossing(en) daarvan.	<i>Een eerlijke wereld met fairtrade chocola</i>

Tabel 1 – Overzicht van vijf informatieve tekststructuren.

Voortbordurend op de voorbeelden in Tabel 1: ervaren lezers die de tekst *Van boon tot chocola* onder ogen krijgen, zullen waarschijnlijk voorspellen dat de tekst zal gaan over bepaalde processtappen die in een bepaalde volgorde moeten gebeuren. Kortom: een tekst met een chronologische structuur. Zoals de schrijver de informatie in die tekst heeft opgehangen aan een chronologische kapstok en de procesvolgorde gemarkeerd heeft met woorden die kenmerkend zijn voor deze tekststructuur (*vervolgens, nadat, begint met*), zo kunnen ook lezers die structuur als mentale kapstok gebruiken tijdens het lezen van de tekst. Dit helpt lezers om een logisch samenhangend beeld van de tekst op te bouwen (een situatiemodel). Ervaren lezers maken vaak gebruik van die onderliggende tekststructuur om de tekst beter te begrijpen en onthouden, jongere kinderen of zwakke lezers veel minder (Meyer & Ray 2011).

Allerlei onderzoeken suggereren dat expliciet onderwijs over tekststructuur zinvol is. Zo liet onze meta-analyse positieve effecten zien van tekststructuuronderwijs bij leerlingen in groep 6 tot en met 8 op uitkomstmaten zoals het ‘begrijpen’, ‘onthouden’ en ‘samenvatten’ van teksten (zie: Bogaerds-Hazenbergh 2023). De effecten waren nog duidelijker wanneer leerlingen bijvoorbeeld ‘structuurgebaseerde *graphic organizers*’ invulden of op een structuurspecifieke manier leerden om een hoofdgedachte te verwoorden. Bij de cacao-teksten zou een leerling de tekst *Van boon tot chocola* schematiseren in een stroomdiagram waarbij de volgorde van stappen duidelijk wordt, terwijl *Koffie boon of cacao boon?* veel beter kan worden geschematiseerd met een Venndiagram of matrix. Zo’n samenvatting zou minimaal moeten benoemen wat er is vergeleken en op welke kenmerken de twee zaken verschillen en overeenkomen.

3. Kansen en uitdagingen in het Nederlands onderwijs

Eenzijds is het werken rondom tekststructuur in het leesonderwijs kansrijk. Het kan leerlingen voorzien van concrete handvatten om de kern uit een tekst te halen en de juiste verbanden te zien, wat cruciaal is voor 'lezen-om-te-leren'. Bovendien biedt deze aanpak volop waardevolle kansen voor bijvoorbeeld integratie van het leesonderwijs met de zaakvakken of om het lees- en schrijfonderwijs gelijktijdig te versterken. Een schematische informatiposter maken over het proces van chocolade maken past perfect binnen een les 'Wereldoriëntatie' en 'Begrijpend lezen', als er op een goede manier aandacht wordt besteed aan het leesproces en de onderliggende tekststructuur. Juist doordat aandacht voor tekststructuur een goede basis legt om aan de slag te gaan met bijvoorbeeld 'onthouden' of 'samenvatten', leent deze focus zich goed voor functionele taken waarmee gelijktijdig aan vakkennis en leesvaardigheid kan worden gewerkt.

Anderzijds zijn er nog behoorlijke uitdagingen in het huidige onderwijs. Ten eerste is er bij leerkrachten en leerlingen op dit moment weinig basiskennis aanwezig over tekststructuur. Lesmethodes voor begrijpend lezen leggen sterk de nadruk op het oefenen van leesstrategieën, maar geven beperkt en onsamenhangend uitleg over tekststructuur, door bijvoorbeeld slechts terloops iets te zeggen over 'signaalwoorden', zonder dit in te bedden binnen duidelijke instructie over wat leerlingen daarmee kunnen om hun tekstbegrip te vergroten.

Leesstrategieën worden bovendien nauwelijks aangepast op de onderliggende tekststructuur: dat je tijdens het lezen misschien andere vragen kunt stellen bij een vergelijking vs. een oorzaak-gevolgtekst, komt niet aan de orde (Bogaerds-Hazenberg 2023). Daarnaast besteedt de *Kennisbasis Nederlandse Taal* op de pabo's beperkt aandacht aan 'tekststructuur' (Kooiker-den Boer e.a. 2019). Het is dus niet verwonderlijk dat zelfs ervaren leerkrachten het lastig vinden om lessen over tekststructuur te maken, zelfs onder intensieve begeleiding (Bogaerds-Hazenberg 2023).

Er is, tot slot, ruimte voor verbetering als we kritisch kijken naar de huidige schoolboekteksten. Deze lenen zich er vaak niet toe om er goede lessen over tekststructuur bij te ontwerpen. Het goede nieuws is wel dat veel teksten met kleine aanpassingen wél geschikt worden, waardoor het integreren van leesonderwijs met de zaakvakken een stap dichterbij komt (Bogaerds-Hazenberg 2023; Kooiker-den Boer e.a. 2023). Hier ligt een belangrijke taak voor educatieve uitgeverij.

4. Besluit

Onderwijs over tekststructuur biedt lezers krachtige handvatten om informatieve teksten beter te begrijpen, te onthouden en samen te vatten. Mijn promotieonderzoek

bevestigde dit opnieuw voor leerlingen in de bovenbouw van het primair onderwijs. We moeten hierin investeren, niet als doel op zich, maar als middel om te komen tot diep tekstbegrip. Daarvoor moeten wel een aantal hordes genomen worden. In het curriculum voor begrijpend lezen is systematischer aandacht voor tekststructuur nodig en pabo's en nascholingsinstanties hebben een belangrijke taak om leerkrachten op dit punt meer vakdidactische bagage mee te geven. Bij educatieve uitgeverijen zou een heldere structuur van zaakvakteksten hoog in het vaandel moeten komen te staan, zodat vakoverstijgend werken aan goede leesvaardigheid kan worden bevorderd.

Referenties

- Bogaerds-Hazenberg, S.T.M. (2023). *Text structure instruction in Dutch primary education: Building bridges between research and practice*. Utrecht: Universiteit Utrecht. [Proefschrift].
- Kooiker-den Boer, H.S., T.J.M. Sanders & J. Evers-Vermeul (2019). "Tekststructuur in de Kennisbasis Nederlandse Taal". In: *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 58 (11-12), p. 291-301.
- Kooiker-den Boer, H.S., T.J.M. Sanders & J. Evers-Vermeul (2023). "Teaching text structure in science education: What opportunities do textbooks offer?". In: *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 12, p. 1-38.
- Meyer, B.J.F. & M.N. Ray (2011). "Structure strategy interventions: Increasing reading comprehension of expository text". In: *International Electronic Journal of Elementary Education*, 4 (1), p. 486-519.
- Pyle, N. et al. (2017). "Effects of expository text structure interventions on comprehension: meta-analysis". In: *Reading Research Quarterly*, 52 (4), p. 469-501.
- Wijekumar, K.K., A.L. Beerwinkle, D. McKeown, S. Zhang & R.M. Joshi (2020). "The GIST of the reading comprehension problem in grades 4 and 5". In: *Dyslexia*, 26 (3), p. 323-340.

Noot

- ¹ Tekst, in samenwerking met Jacqueline Evers-Vermeul en Huub van den Bergh (Universiteit Utrecht).